

ПОНЯТТЯ ЕМПАТІЇ В ЛІНГВІСТИЦІ

О. І. Нефедченко, викладач кафедри іноземних мов

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

E-mail: neoksana@ukr.net

У статті проаналізовано різні підходи щодо визначення емпатії з точки зору психології та лінгвістики, з'ясовано різницю між синонімічними поняттями «симпатія» та «емпатія». Описано такі поняття, як емоції, емоційність та емотивність. Емоції – це явище, яке відноситься до сфери психіки, а емотивність – до сфери лінгвістики. З'ясовано два типи емотивних слів. Виявлені види емпатії: інтуїтивна, раціональна, емоційна, когнітивна та поведінкова. Також було описано параметри поняття «емпатія», проаналізовано дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців з цієї тематики. З'ясовано чотири етапи прояву емпатії: ідентифікація, інкорпорація, реверберація та відсторонення. Виявлено типи цього феномену: когнітивна та емотивна (паралельна та зворотна). У роботі ми розглянули засоби вираження емпатії в усному діалозі та художніх творах. Вербальні та невербальні засоби емпатичного спілкування створюють гармонійну атмосферу між співрозмовниками, допомагають краще зрозуміти один одного.

Ключові слова: емпатія, емоційність, емотивність

Вступ. Розвиток сучасної лінгвістики тісно пов'язаний з відображенням почуттів у мові та способів прояву емоційного ставлення співрозмовників один до одного. Здатність комуніканта розпізнавати емоційний стан іншого, прийняти переживання як свої та надати підтримку називається емпатією.

Науковці в психології відносять емпатію до рис особистості, що виявляється в її здатності поставити себе на місце співрозмовника й адекватно відреагувати на його переживання [1]. У гуманітарних науках активно поширюється думка, що емпатія є складним феноменом, який включає когнітивний (розумові операції), афективний (емоційні реакції) та конативний (поведінкові прояви) компоненти [2, 3]. Динамічний характер емпатії послідовно проявляється у фазах емпатичного розуміння, емпатичної експресії та емпатичної комунікації [4].

Феномен комунікації є складним, багатовекторним явищем. Дослідити його дуже важко, враховуючи всі компоненти цього природного процесу. Приймаючи до уваги тенденції сучасної лінгвістики, **мета нашої** статті – виявити та описати види емпатії у висвітленні сучасних гуманітарних наук.

Поняття «емпатія» досліджували ряд науковців, які працювали в різних галузях: філософії, психології, соціології, педагогіці, медицині, лінгвістиці. Це свідчить про те, що емпатія є міждисциплінарним об'єктом наукового пошуку. До найбільш відомих фахівців, які займалися актуалізацією феномену «емпатія», відносяться: в психології – Гаврилова Т. П., Ліппс Т., Фрейд З., Шаховський В. І., Шмельов Д. М., у педагогіці – Виговська Л. П., у лінгвістиці – Кузнецова А. А., Козяревич Л. В., Селіванова О.О. Чимало уваги вивченню емпатії приділяють і зарубіжні науковці. У нашій статті ми розглянули найбільш поширені погляди фахівців стосовно цього феномену. Це психологи Hogan R.T., Mead G. H., Reik T., лінгвісти Vamberg M., Beaugrande R., Dressler U. Таким чином, **актуальність** нашої розвідки зумовлена необхідністю аналізу різних поглядів на термін «емпатія» з точки зору психології та лінгвістики.

Незважаючи на те, що емпатію вивчають протягом довгого періоду часу, цей феномен залишається не повністю зрозумілим. Це свідчить про те, що емпатія є складним процесом, для її дослідження потрібні особливі підходи. У цій роботі ми використовували **метод** теоретичного аналізу та **описовий метод**, щоб з'ясувати

природу виникнення цього феномену, систематизувати види емпатії, описати її параметри.

Поняття «емпатія» ввів у психологію Е. Тітченер у 1909 році. Цей термін означав розглядання ситуації з точки зору співрозмовника, емоційне вчуття, розуміння, сприйняття його актуального емоційного стану. Протягом довгого часу поняття «емпатія» та «симпатія» вживалися як синоніми. Німецький філософ та психолог Т. Ліппс [5] дав теоретичне обґрунтування дефініції *Einführung*, що в перекладі з німецької означало «вчуття в...». Завдяки цьому синонімічність слів «симпатія» та «емпатія» була поступово ліквідована.

Для того, щоб зрозуміти різницю між поняттями «симпатія» та «емпатія», звернемося до етимології цих слів. Симпатія походить від грецького слова *pathos* – почуття, страждання, хвороба. Префікс *sym* означає «з», тобто відчувати з кимось, співчувати комусь. Симпатія, по-перше, – це почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось, по-друге, – це співчуття. Емпатія походить від грецьких *em* – всередині та *pathos* – почуття, страждання, хвороба і означає відчуття співпереживання та розуміння психологічного стану іншої людини, вміння поставити себе на її місце [6, с. 148]. З історії виникнення понять «симпатія» та «емпатія» видно, що вони обидва означають позитивне ставлення однієї людини до іншої, але характер прояву симпатії та емпатії є різним.

З одного боку, симпатія визначається за прямими діадними зв'язками комунікантів: $Я = Ти$, вказуючи на позитивне ставлення до осіб та речей. Емпатія являє собою не діадні, а тріадні стосунки: власного стану, сприйняття почуттів, ідей іншої особи і знову власного бачення предмету розмови, але крізь призму сприйняття іншої людини ($I^A(1) = You^{Tu}(2) = I^A(3)$). З другого боку, симпатія характеризується наявністю почуттів, але без наміру їх відкритого прояву. Емпатія ж фіксує відкритий вияв почуттів до партнера. Мовець у стані емпатії демонструє свою готовність взяти на себе відповідальність за співрозмовника ($I^A = You^{Tu} = I^A$). При симпатії такі якості самопожертви не спостерігаються: симпатизуючи, партнер не виявляє готовності зайняти місце іншого (діадні зв'язки симпатії), при цьому позитивне ставлення до комунікативного партнера полягає у певній гнучкості своєї позиції, у готовності піти на поступки, але не жертвуючи своїми інтересами [7, с. 270].

На підставі опрацьованого матеріалу, можна зробити висновок, що емпатія є складнішим поняттям за симпатію. Щоб підтвердити це, подивимося на дефініції цих лексем у тлумачних словниках.

Empathy – *being able to share the feelings of another person, by imagining yourself as that person* [8, с.54].

Sympathy – 1) *feeling of sorrow because smb else has problems*; 2) *belief in or support for a plan, idea, or action*; 3) *feeling that you understand someone because you are similar to them* [8, с.953].

У психології емпатія розглядається як процес, в якому емоційні та розумові сторони презентують невід'ємну єдність. Д. Н. Шмельов визначає емоційний фактор як один з джерел розвитку мови [9]. А. А. Уфимцева зазначила, що вираз емоцій є однією з семіологічних функцій мови [10].

Розрізняють такі види емпатії: **інтуїтивна** – підсвідома реакція на переживання іншої людини; **раціональна** – реакція на основі інтенсивного аналізу інформації про іншого; **емоційна** – емоційний відгук на переживання та почуття іншого; **когнітивна** – характеризується домінуванням процесів розуміння іншого, оцінки перспективи подальшого розгортання подій; **поведінкова** – реакція вольового типу, яка виражається у спонуканні об'єкта емпатії до чого-небудь [11, с. 15].

Емпатія пов'язана зі співпереживанням і співчуттям. Співпереживання – це переживання індивідом тих самих почуттів, які відчуває інший, але зі спрямуванням цього переживання на себе. Співчуття визначається як переживання індивідом неблагополуччя іншого. З вищесказаного можна зробити висновок, що в процесі співпереживання людина забуває про відмінності між собою та іншими,

перетворюючи чужі переживання на свої. Найвищим ступенем прояву людських емпатійних переживань є надспівчуття, що проявляється в формі безкорисливої допомоги.

У лінгвістиці емоції вважають особливою формою суб'єктивного відображення дійсності, тому що вони відображають не саму дійсність, а відношення людини до неї. Емоційність знаходить своє лінгвістичне відображення в понятті емотивності. Емоції – це явище, яке відноситься до сфери психіки та фізіології, а емотивність – до сфери лінгвістики.

Одним з перших мовознавців, який розмежував лінгвістичне поняття емоційності, емпатії, емоційного зараження та їх психологічних аналогів, був В. І. Шаховський [12]. Уточнюючи лінгвістичне розуміння емпатії, А. Кузнецова вводить поняття вербальної емпатії, яка, згідно з її уявленнями, є «вираженням розуміння почуттів іншого; мовний вплив із метою вираження психологічної підтримки співрозмовнику» [13, с. 7].

Таким чином, емоції та емотивність тісно пов'язані з поняттям емпатії, так як існування одного майже неможливе без існування іншого. Прояв емпатії супроводжується будь-якими емоціями та емотивними знаками мови. Розрізняють два типи емотивного потенціалу слів: інгерентний та адгерентний. Перший проявляється в тексті завдяки певному сполученню слів (мікротекст), а другий додається до слів з емотивного макротексту [12].

О. Філімонова розрізняє неправдиву/хибну емпатію в разі імітації співчуття, когнітивну емпатію «як взаєморозуміння комунікантів на основі спільності інтересів, рівня освіти, вікових і культурних особливостей», але відзначає, що така емпатія «тісно пов'язана з емпатією емоційною, тому що однастайність у поглядах викликає у співбесідників позитивні емоції один до одного [14, с. 345].

Деякі вчені вирізняють такі види емпатії, як емоційну, когнітивну та кінетичну. Когнітивна емпатія передбачає «розуміння психічного стану інших людей без зміни свого психічного стану», емоційна емпатія – «розуміння психічного стану інших людей і співпереживання, співчуття». Кінетичний тип характеризується діями емпатизованої особистості та найчастіше є найглибшим проявом емпатії [15, с. 181].

Беручи до уваги інтегративний підхід щодо дослідження емпатії, можемо визначити такі параметри: емоційний; когнітивний; соціальний; комунікативний; прагматичний.

Базовим для емпатії можна вважати *емоційний параметр*. У такому ракурсі емпатію тлумачать як здатність до цілісно-емоційного співпереживання життя іншої людини [16, с. 36], емоційне проникнення у стан іншого [17, с. 31], суто афективний процес, позарациональне розкриття [2, с. 28], здатність до довільного відгуку на переживання інших людей [6, с. 147], особлива форма психічного відображення суб'єктом такої об'єктивної реальності, як внутрішній світ іншої людини [18, с. 66], відтворення емоцій задоволення чи страждання, пережитих власне суб'єктом емпатії [19, с. 102], частина емоційного досвіду суб'єкта, зумовлена сигналами-переживаннями, що спостерігаються в об'єкта [3, с. 33].

Реалізація емоційного параметру емпатії проходить три фази. Перша фаза – це стимул, який надходить з боку об'єкта й викликає емпатійну реакцію в суб'єкта, тобто емоційну відповідь на переживання об'єкта, що трансформується безпосередньо в акт емпатії. Цей акт становить другу фазу розвитку комунікативної взаємодії. У свою чергу, емпатія призводить до певного результату – впливу, який спостерігається в третій фазі. Сторона, яка виражає емпатію, є суб'єктом емпатії, друга сторона – об'єктом. Важливу роль у вираженні емпатії відіграє суб'єкт, що виступає активною стороною; його особливість полягає в тому, що він – суб'єкт, який переживає, відчуває. Підкреслимо, що йому належить конструктивна роль у досягненні результату в зміні психологічного, ментального й фізичного стану об'єкта. В об'єкті сфокусована мета впливу та причина вираження емпатії.

Крім емоційного параметра, тобто здатності до емоційного відгуку, що складає основу емпатії, виокремлюється й інший – *когнітивний*, під яким розуміють пізнання особистісних смислів іншого, здатність бачити світ його очима, прийняти його точку зору, а також співвіднести її зі своїми почуттями й думками, що свідчить про ідентичність ментальних процесів суб'єкта й об'єкта емпатії, про когнітивні реконструкції внутрішнього світу іншого на основі свого емоційного досвіду за допомогою емоційних асоціацій та переносів [20, с. 67]. Сутність цієї думки зводиться до того, що емпатія лежить в основі суджень про вчинки інших і про власну поведінку. Емпатію вважають тимчасовим життям іншої людини, делікатне перебування в ньому без оцінювання чи засудження із збереженням здатності у будь-який момент повернутися у власний світ переживань [21, с. 235].

Прояв емпатії відбувається у процесі соціальної взаємодії людей, коли співпереживання/співчуття “спрацьовує” на формування та підтримання стосунків між людьми. У цьому виявляється *соціальний параметр* емпатії, що полягає в сприянні взаєморозуміння людей у процесі їх соціальної взаємодії [3, с.33]. Емпатія, будучи тісно пов'язаною із соціальними нормами й цінностями, має соціогенний характер, несе соціальне навантаження [2, с. 24].

Визначення емпатії як реакції на емоційні переживання іншої людини у процесі комунікації засвідчує наявність *комунікативного параметру* емпатії, який визначають як здатність вербальними та невербальними засобами комунікації передавати співрозмовникові розуміння його переживань чи його внутрішньої ситуації, готовність надати допомогу у випадку утруднень, бажання до співучасті, активне ставлення до бід та радощів іншого [18, с. 61]. Власне, емпатія реалізується в комунікації, коли мовець висловлює те, що він відчуває, і діє так, щоб його зрозуміли [22, с. 165]. Завдяки емпатії відбувається запрошення до спілкування; вона відкриває можливості для залучення ментального й емоційного простору партнера. Отже, емпатія посідає важливе місце у спілкуванні завдяки тому, що вона зближує людей у процесі комунікації, сприяє їх взаєморозумінню, створюючи більш довірливу, толерантну, гармонійну мовленнєву взаємодію.

Емпатія, маючи цілеспрямований характер, є інтенціональним актом [23, с. 17], який демонструє прагматичні наміри мовців стати на місце іншої людини, бажання досягнути її особисті переживання, проявити намір вплинути на емоції та вчинки людей. Таким чином, емпатії притаманний ще один параметр – *прагматичний*, який реалізується у дискурсі й дозволяє емпатії функціонувати як обдумане, підготовлене, цілеспрямоване маніпулятивна дія.

Ф. Бацевич відносить емпатію до категорій макропрагматики [1, с. 119]. Автор виділяє поняття «ступінь емпатії» (від нуля до найвищого), «тло емпатії» і «фокус емпатії», останній поділяється на прагматичний та семантичний, що звичайно не збігаються [24, с. 119]. Фокус емпатії – це учасник зображуваної у висловленні події, який перебуває в центрі уваги, інтересів (тобто емпатії) автора (адресанта, мовця). Тло емпатії – учасник зображуваної у висловленні події, який не перебуває в центрі уваги, інтересів автора (адресанта, мовця), формуючи тло, на якому виявляється фокус емпатії.

Американський філософ Джордж Герберт Мід визначив емпатію як «здатність прийняти роль іншого та адаптувати альтернативні перспективи партнера» [25]. На думку Хогана, емпатія – це здатність приймати «інтелектуальне або образне розуміння психічного стану іншої людини» [26]. Рейк описує чотири етапи прояву емпатії:

- 1) ідентифікація(визначення) – проектування себе в іншого;
- 2) інкорпорація (об'єднання) – ототожнення іншого з собою;
- 3) реверберація – взаємодія свого досвіду з досвідом співрозмовника;
- 4) відсторонення – відхилення себе від іншого й використання раціонального мислення [27].

Девіс розрізняє когнітивну та емотивну емпатії. У свою чергу, емотивну емпатію він пропонує поділити на два типи: паралельну емпатію, або емпатію, яка відноситься до почуттів іншої людини. Ця емпатія спрямована на почуття іншого стосовно третьої особи. Другий тип емотивної емпатії – це зворотна емпатія. Вона спрямована на почуття іншої людини, які зорієнтовані на самого себе [28].

У реченні можна прослідити різні рівні вияву емпатії, тому що:

– мовцю легше емпатувати з самим собою (*Я можу цей факт підтвердити особисто*), складніше – з референтом прямого доповнення (*Книга була куплена Дмитром у Івана*);

– значно простіше емпатувати з мовцем (*Як прекрасно я себе тут почувую!*), складніше – зі слухачем (*Микола, як видається, добре себе тут відчуває*) і найскладніше – з третьою особою (*Партнери, здається, зрозуміли вигоди моєї і Миколиної пропозиції*);

– легко емпатувати з людиною, складніше з твариною, ще складніше – з неживим предметом;

– легше емпатувати з об'єктом або особою, які вже фігурували в дискурсі, ніж з тим, кого вперше згадують. Тому, наприклад, висловлення *Микола розповів своїй дружині все про себе* є природнішим, ніж *Своїй дружині було розказано Джоном все про себе* [24, с. 119-121].

Емпатія експліцитно та імпліцитно репрезентована не тільки в усному діалозі, але і в листуванні, художніх творах та соціальній рекламі. Прояв емпатії може бути здійснений за допомогою вербальних та невербальних засобів спілкування.

Наприклад:

“Why James,” – she hugged him, “I hardly recognized you! How handsome you look” [29, с. 138].

“Think of all the harm you might do”

“I must know”, she said, tears falling down her face [30, с. 133].

У цих уривках автор виражає емпатію за допомогою невербальних засобів *she hugged him* та *tears falling down her face*.

Вербальні засоби спілкування чітко прослідковуються у таких уривках:

“And you, Millie. Oh, but you’ve no idea how much I’ve looked forward to this!” [29, с. 138]

“Poor Millie. Life’s used us both badly. Stay here with me, it could be so good” [29, с. 141].

На наш погляд, автор використовує такі маркери емпатійності, як метафору *Life’s used us*, вигук *Oh*, прислівник *badly*, емоційно-оцінювальний прикметник *Poor*, дієслово *have looked forward to*, яке підкреслює переживання співрозмовника. В останньому уривку емпатія виявляється у заклику комуніканта залишитися разом для покращення емоційного стану *Stay here with me, it could be so good*.

За допомогою порівняння ми маємо змогу більш яскраво уявити картину подій, зрозуміти всю глибину хвилювання адресанта. Так, речення *“My skin was crawling”* [31] дійсно має вплив на читача, але в іншому випадку *“My flesh felt like it was crawling with bugs”* [31] ступінь емпатії набагато вищий.

Отже, маркери емпатії створюють позитивну атмосферу між співрозмовниками, за допомогою них адресат відчуває підтримку адресанта, його готовність прийти на допомогу.

Висновки. У сучасному світі без спілкування життя неможливе. Спілкування – це передача, отримання та обмін інформацією. Будь-яка комунікація неможлива без емоційного контакту співрозмовників. Мову й емоції вважають паралельними, функціонально-синестезійними системами. Емоції впливають на функціонування мови. Емпатія як когнітивно-афективний феномен є невід’ємною частиною вираження емоцій та емотивності. Її можна визначити як особливий спосіб розуміння іншої людини. Тут слід зрозуміти емпатію не як раціональне осмислення проблем співрозмовника, а як прагнення емоційно відгукнутися на його проблеми. Вона

поділяється на інтуїтивну (підсвідома реакція на переживання співрозмовника), раціональну (реакція на основі інтенсивного аналізу інформації про іншого), емоційну (емоційний відгук на переживання та почуття іншого), когнітивну (характеризується розумінням іншого) та поведінкову (спонуканні об'єкта емпатії до чого-небудь). Емпатія виявляється на рівні співпереживання та співчуття. Найвищим ступенем прояву емпатійних переживань є надспівчуття. За інтегративним підходом щодо вивчення емпатії цей феномен охоплює емоційний, когнітивний, соціальний, комунікативний та прагматичний параметри. Взаємодія цих параметрів сприяє гармонічним стосункам людей у суспільстві. Прояв емпатії відбувається протягом чотирьох етапів: ідентифікація (проєктування себе в іншого), інкорпорація (отожнення іншого з собою), реверберація (взаємодія свого досвіду з досвідом співрозмовника), відсторонення (відхилення себе від іншого й використання раціонального мислення).

У лінгвістиці поняття «емпатія» застосовується для опису способу передачі інформації одного з комунікантів і передбачає можливість варіювання в способах передачі цієї інформації. Головна роль емпатії полягає в тому, щоб визначити емоційний стан іншої людини, ототожнити себе з комунікантом, відреагувати на емоційні переживання співрозмовника та надати емпатійний відгук за допомогою вербальних та невербальних засобів комунікації. Прояв емпатії вербальними та невербальними засобами спілкування спрямований на підсилення емоційного переживання та емоційного впливу.

Маркерами емпатії виступають фразеологізми, прислівники, емоційно-оцінювальні прикметники. Їх детальний опис є перспективою подальших розвідок.

ПОНЯТИЕ ЭМПАТИИ В ЛИНГВИСТИКЕ

О. И. Нефедченко, преподаватель

*Сумский государственный университет,
ул. Римского-Корсакова, 2, м. Сумы, 40007, Украина
E-mail: neoksana@ukr.net*

В статье проанализированы разные подходы к определению эмпатии с точки зрения психологии и лингвистики, объяснена разница между синонимичными понятиями «симпатия» и «эмпатия». Описаны такие понятия, как эмоции, эмоциональность и эмотивность. Эмоции – это явление, которое относится к сфере психики, а эмотивность – к сфере лингвистики. Определены два типа эмотивных слов. Выявлены виды эмпатии: интуитивная, рациональная, эмоциональная, когнитивная и поведенческая. Также описаны параметры понятия «эмпатия», проанализированы исследования отечественных и зарубежных специалистов по этой тематике. Выяснено, что существует четыре этапа проявления эмпатии: идентификация, инкорпорация, реверберация и отстранение. Выявлены типы этого феномена: когнитивная и эмотивная эмпатии (параллельная и обратная). В данной работе мы рассмотрели способы выражения эмпатии в устном диалоге и художественных произведениях. Вербальные и невербальные способы эмпатического общения создают гармоничную атмосферу между собеседниками, помогают лучше понять друг друга.

Ключевые слова: эмпатия, эмоциональность, эмотивность.

THE DEFINITION OF EMPATHY IN LINGUISTICS

O. Nefedchenko, instructor

*Sumy State University
2, Rimskogo-Korsakova Str., 40007, Sumy, Ukraine
E-mail: neoksana@ukr.net*

In this article various approaches to the definition of empathy were analyzed from the point of view of psychology and linguistics, difference between synonymous definitions «sympathy» and «empathy» was clarified. Such definitions as emotions, emotionality and emotivity were described. Emotions are the phenomenon that refers to the sphere of psyche, but emotivity – to the sphere of linguistics. Two types of emotive words were clarified. Different kinds of empathy were revealed: intuitive, rational, emotional, cognitive and behavioral. Characteristic of the definition of empathy was described, researches of native and foreign specialists concerning this theme were examined. Four stages of empathy expression were clarified: identification, incorporation, reverberation and detachment. Types of this phenomenon were revealed: cognitive and emotive (parallel and reactive). In this paper

we examined the ways of empathy expression in oral dialogue and belles-lettres (fiction). Verbal and non-verbal ways of empathic communication make harmonious atmosphere between speakers, help them to understand each other better.

Key words: *empathy, emotionality, emotivity*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М. : Филинь, 1996. – 30 с.
2. Мак Дауголл У. Основные проблемы социальной психологии / У. Мак Дауголл. – М. : Космос, 1916. – 281 с.
3. Олпорт Ф. Личность в психологии / Ф. Олпорт. – СПб. : РАТЭПИ, 1998. – 160 с.
4. Почепцов Г. Г. Речевой акт и организация дискурса / Г. Г. Почепцов // Вестник ХГУ. – 1989. – № 339. – С. 47-50.
5. Липпс Т. Руководство по психологии / Т. Липпс. – СПб. : Питер, 1907. – 304 с.
6. Гаврилова Т. П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии / Т. П. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1975. № 2. — С. 147–158.
7. Beaugrande R. Introduction to Text Linguistics / R. Beaugrande, U. Dressler – L. : Longman, 1981. – 270 p.
8. Collins English Dictionary / Editors : J. Crozier, A. Grandison, C. McKeown, E. Summers, P. Weber. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2008. – 1040 p.
9. Шмелев Д. Н. Проблема семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : 1973. – 280 с.
10. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 240 с.
11. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англомовної прози ХХ століття) : дис.... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Козяревич Ліана Василівна. – К., 2006. – 191 с.
12. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж, 1987. – 192 с.
13. Кузнецова А. А. Иллокутивные типы вербальной эмпатии : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.19 «Теорія мови» / А. А. Кузнецова. – Уфа, 2010. – 25 с.
14. Филимонова О. Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте : [учебное пособие] / О. Е. Филимонова. – СПб. : ООО «Книжный Дом», 2007. – 448 с.
15. Невська Ю. В. Емпатія як ознака ділового листування М. Куліша / Ю. В. Невська. // Лінгвістичні дослідження : зб. наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2012. – Вип. 34. – С. 179–186.
16. Гаврилова Т. П. Что значит слушать эмпатически? / Т. П. Гаврилова // Магистр : Независимый психолого-педагогический журнал. – 1992. – № 5. – С. 36–40.
17. Шопенгауер А. Избранные произведения / А. Шопенгауер. – Ростов-на Дону : Асток, 1997. – 72 с.
18. Виговська Л. П. Емпатійність як механізм реалізації суб'єкт-суб'єктної педагогічної парадигми / Л. П. Виговська // Психологія : зб. наук. пр.– К. : НПУ, 1999. - Вип. 4(7) – С. 61–66.
19. Бен А. Психология / А. Бен. – М. : Издательство Н.Н. Прокоповича, 1906. – Т. 2. – 104 с.
20. Фрейд З. Психология масс и анализ человека / З. Фрейд. – М. : Современные проблемы, 1925. – 95 с.
21. Роджерс К. Эмпатия / К. Роджерс // Психология эмоций. Тексты. – М. : МГУ, 1984. – С. 235–237.
22. Психология затрудненного общения / В. А. Лабунская, Ю. А. Менеджерская, Е. Д. Бреус. – М. : Academia, 2001. – 285 с.
23. Рибо Т. Психология чувств / Т. Рибо. – Одесса : Астра, 1912. – 27 с.
24. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник / Ф. С. Бацевич [2-ге вид., доп.]. - К. : ВЦ «Академія», 2009. - 376 с. (Серія «Альма-матер»).
25. Mead G. H. Mind, self, and society / G. H. Mead. – Chicago : University of Chicago Press. – 1993. – 440 p.
26. Hogan R. T. Development of an empathy scale / R. T. Hogan // Journal of Consulting Psychology. – 1969. - Vol. 33. -P 307-316.
27. Reik T. Listening with the third ear: The inner experience of the psychoanalyst / T. Reik. – New York : Grove. – 1949. – 514 p.
28. Davis M. H. Empathy: A social psychological approach / M. H. Davis – Madison, WI : Brown and Benchmark. – 1994. – 260 p.
29. Monk Connie Fortune's daughter / Connie Monk. – Diamond Books, 1994. – 382 p.
30. Maeve Binchy. The Glass lake – Orion, 1994. – 692 p.
31. Linguistic Empathy. An Empathic Approach to Words. [Електронний ресурс] // Empathic Perspectives. — Режим доступу : <http://empathicperspectives.blogspot.com/2009/03/linguistic-empathy-empathic-approach-to.html>.

LIST OF REFERENCES

1. Boyko V. V. Energy of emotions in communication: view of oneself and others / V. V. Boyko. – M. : Filin, 1996. – 30 p.
2. Mac.Daugoll.U. Basic problems of social psychology / U. Mac.Daugoll. – M. : Kosmos, 1916. – 281 p.
3. Olport F. Personality in psychology / F. Olport. – SPb. : RATEPH, 1998. – 160 p.
4. Pochepstov G. G. Speech act and organization of discourse / G. G. Pochepstov // Vestnik KhSU. – 1989. – № 339. – P. 47-50.

5. Lipps T. Leading in psychology/ T. Lipps. – SPb. : Piter, 1907. – 304 p.
6. Gavrylova T. P. The definition of empathy in foreign psychology / T. P. Gavrylova // Questions of psychology. – 1975. № 2. - P. 147–158.
7. Beaugrande R., Dressler U. Introduction to Text Linguistics / R. Beaugrande, U. Dressler – L. : Longman, 1981. – 270 p.
8. Collins English Dictionary / Editors : J. Crozier, A. Grandison, C. McKeown, E. Summers, P. Weber. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2008. – 1040 p.
9. Shmelev D. N. The problem of semantic analysis of vocabulary / D.N. Shmelev. – M. : 1973. – 280 p.
10. Ufimtseva A. A. Lexical meaning. Principle of semiological description of vocabulary / A. A. Ufimtseva. – M. : Nauka, 1986. – 240 p.
11. Kozyarevych L. V. Verbal and nonverbal methods of empathy expression in dialogic discourse (on the material of English prose of XX century) : thesis of candidate of philological sciences : 10.02.04 / Kozyarevych Liana Vasylivna. – K., 2006. – 191 p.
12. Shahovskiy V. I. Categorization of emotions in lexico-semantic language system / V. I. Shahovskiy. – Voronezh, 1987. – 192 p.
13. Kuznetsova A. A. Illocutionary types of verbal empathy : author's abstract of thesis on getting scientific degree of candidate of philological sciences : spec. 10.02.19 «Language theory» / A. A. Kuznetsova. – Ufa, 2010. – 25 p.
14. Filimonova O. E. Emotiology of the text. Analysis of emotions representation in English text : [tutorial] / O. E. Filimonova. – SPb. : OOO «Knizhnyj Dom», 2007. – 448 p.
15. Nevskaja J. V. Empathy as feature of M. Kulish business correspondence / J. V. Nevskaja – 2012. – P. 179–186. (Linguistic researches : Collected scientific works G. S. Skovoroda KhNPU, Publ. 34).
16. Gavrylova T. P. What does empathic hearing mean? / T. P. Gavrylova // Master : Independent psychology-pedagogical magazine. – 1992. – № 5. – P. 36–40.
17. Shopengauer A. Selected works / A. Shopengauer. – Rostov-on-Don : Astok, 1997. – 72 p.
18. Vygovs'ka L. P. Empathy as the device of realization of subjectival pedagogical paradigm / L. P. Vygovs'ka // Psychology : Collected scientific works Publ. - K. : NPU, 1999. – 4(7) – P. 61–66.
19. Ben A. Psychology / A. Ben. – T. 2. – M. : N. Prokopovych Publish. House, 1906.– 104 c.
20. Freud S. Group Psychology and the analysis of the Ego / S. Freud. – M. : Sovremennye problemy, 1925. – 95 p.
21. Rogers K. Empathy / K. Rogers // Psychology of emotions. Texts. – M. : MSU, 1984. – P. 235–237.
22. Psychology of difficult communication / Labunskaya V. A., Menedzheritskaya J. A., Breus E. D. – M. : Academia, 2001. – 285 p.
23. Ribo T. Psychology of sense / T. Ribo. – Odessa : Astra, 1912. – 27 p.
24. Batsevich F. S. Basis of communicative linguistic : textbook / F. S. Batsevich [second edition, add.]. - K. : Vydavnychiy Tsentr «Akademia», 2009. - 376 p. (Serie «Alma-mater»).
25. Mead G. H. Mind, self, and society / G. H. Mead. – Chicago : University of Chicago Press. – 1993. – 440 p.
26. Hogan R. T. Development of an empathy scale / R. T. Hogan // Journal of Consulting Psychology. – 1969. – Vol. 33. – P 307-316.
27. Reik T. Listening with the third ear: The inner experience of the psychoanalyst / T. Reik. – New York : Grove, 1949. – 514 p.
28. Davis M. H. Empathy: A social psychological approach / M. H. Davis – Madison, WI : Brown and Benchmark, 1994. – 260 p.
29. Monk Connie Fortune's daughter / Connie Monk. – Diamond Books, 1994. – 382 p.
30. Maeve Binchy. The Glass lake – Orion, 1994. – 692 p.
31. Linguistic Empathy. An Empathic Approach to Words. [Electronic resource] // Empathic Perspectives. — Reference : <http://empathicperspectives.blogspot.com/2009/03/linguistic-empathy-empathic-approach-to.html>.

Надійшла до редакції 10 лютого 2016 р.